

CHAPTER «GEOGRAPHICAL SCIENCES»

LANDSCAPE REPRESENTATIVENESS OF THE NATURE RESERVE FUND OF UKRAINE

ЛАНДШАФТНА РЕПРЕЗЕНТАТИВНІСТЬ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Volodymyr Hetman¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-151-0-41>

Abstract. The article provides the functional analysis of the regional distribution of the territory of the Nature Reserve Fund of Ukraine for the optimal conservation and protection of protected landscape diversity. Assessment of the representation of landscapes in the modern network of Nature Reserve Fund is based on natural and biosphere reserves, national nature parks, which has the status of the highest category in accordance with regional physical and geographical areas – natural areas (subzones), provinces (country), landscape divisions. The constant monitoring analysis of the state of representativeness of the nature reserve fund on the basis of geographical criteria is considered relevant and at the same time difficult. The aim of the research was to assess the degree of representativeness of the modern network of biosphere and nature reserves, national nature parks in accordance with the system of physical and geographical zoning of Ukraine. The main method used was the identification and accounting of nature reserves at the levels of physical-geographical regions, provinces, zones and mountainous countries. These physical and geographical ranks are not equally provided by the studied objects. Most biosphere and nature reserves, national nature parks are located in the steppe zone (24) and the Ukrainian Carpathians (15). The highest reserve index (10,4%), which is formed by biosphere and nature reserves, national nature parks, was found for the zone of deciduous forests. Slightly more than a third

¹ Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor,
State Ecological Academy of Postgraduate Education and Management, Ukraine

(36%) of the physical-geographical provinces are provided with biosphere reserves and reserves. A much higher (80%) degree of representativeness of branches of biosphere and nature reserves, national nature parks has developed at the level of physical and geographical areas. Categorically the most developed and territorially dense regional networks of objects are observed in the Ukrainian Carpathians and Polissya province. Accordingly, most of the biosphere and nature reserves, national nature parks have the following physical and geographical areas of these two natural regions: the Outer Carpathians (8 sites), Polonynsko-Chornohirska (7 sites) and Volyn Polissya (7 sites). In the steppe zone of Ukraine, the highest levels of representativeness of protected landscapes are observed in Starobilsk slope-upland (5 objects) and Lower Dnieper terrace-delta (5 objects) regions. Five regions of the Dniester-Dnieper forest-steppe province do not have biosphere and nature reserves, national nature parks, which indicates the lowest level of representativeness of protected landscapes in the forest-steppe zone of Ukraine.

1. Вступ

Згідно з Законом України “Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України” площа природно-заповідного фонду (ПЗФ) має бути збільшена до 15% до 2020 р. [6, с. 4]. Це завдання мало вирішуватися як розширенням площ уже існуючих територій та об’єктів ПЗФ, так і створенням нових. Ясна річ, що воно у запланований термін не буде виконане. Адже відсоток заповідності в Україні нині складає всього 6,61.

За умови недостатності площі для виконання такого “надзавдання” на перше місце виходить питання репрезентативності мережі природно-заповідних територій та об’єктів. Тобто наскільки вони у своїй сукупності можуть представляти природу збережених і віртуальних (тих, які могли б бути на місці сучасних антропогенних) ландшафтів території їх охоплення (мережі). Оцінка, наперед зазначимо, такої репрезентативності ландшафтів на територіях ПЗФ може здійснюватися перш за все за критерієм еталонності.

Існуюча мережа ПЗФ створювалась переважно для охорони рідкісних рослин і тварин. Однак, якщо виходити з ідеї про те, що в сучасних умовах природно-заповідний фонд має стати ядром екологічного кар-

касу території, то першочерговим завданням стає необхідність збереження ландшафтного різноманіття ПЗФ України.

Метою дослідження було показати актуальність пошуку нових (креативних) шляхів і форм здійснення функціонального аналізу регіонального розподілу територій ПЗФ України задля оптимального збереження та охорони заповідного ландшафтного різноманіття.

Для доведення власних положень було використано аналітичний методологічний прийом (метод аналізу). Також застосовано низку інших методів, зокрема загальнонаукові (логічні); конкретно-наукові.

2. Трактуювання поняття ландшафту і ландшафтного різноманіття

Термін “ландшафт” походить від німецького “die Landschaft” і дослівно означає “пейзаж”, чи “краєвид”. Як науковий термін, близький за семантикою до слів “край”, “країна”, його використав ще у 1805 р. вчений Г. Гоммейєр. На сьогодні склалася ціла низка синонімів цьому терміну: природно-територіальний комплекс, геокомплекс, геосистема, ландшафтний комплекс тощо. З усіх ознак, властивих ландшафтним комплексам (ЛК), найважливіші: 1) наявність природних компонентів; 2) взаємодія між природними компонентами (яка є земною сутністю ЛК); 3) територіальність (як найважливіша географічна ознака).

Що таке ландшафтне різноманіття? – Дефініція ландшафтного різноманіття має принаймні два аспекти: теоретичний і прагматичний. Визначення сутності ландшафтного різноманіття як історично створеного поєднання інваріантного та варіантного різноманіття достатньо повно й обґрунтовано висвітлено у працях вітчизняних ландшафтознавців (Василенко, 1992; Коржик, 1992, 2001; Гродзинський, Шищенко, 1998; Гродзинський, 1999, 2000; Денисик, 1998; Пашенко, 2000; Гриневецький, 2000).

Водночас справедливо зауважено (Гродзинський, 1999), що поняття “ландшафтне різноманіття” має щонайменше чотири різних тлумачення: традиційно-ландшафтне (геокомплексне), антропічне, біоцентричне та гуманістичне. На основі останнього ґрунтується Європейська ландшафтна конвенція, розроблена Радою Європи. На сьогодні єдина, чітко визначена концепція ландшафтного різноманіття поки що відсутня.

Зважаючи на стоси списаного паперу з цього питання і обмежуючі рамки статті, висловимо максимально коротко власне бачення розглядуваного поняття. Ландшафтне різноманіття – система геокомплексів різної таксономії та генезису і сукупність системних (функціональних) зв'язків між ними, виражених (візуально) природними процесами і явищами.

За розмірністю ландшафтні комплекси бувають трьох масштабних рівнів: планетарні (ландшафтна оболонка, материк); регіональні (пояс, зона, підзона, країна, провінція, або край, область, район) і топологічні, або місцеві – місцевість, урочище, підурочище, фація.

3. Фізико-географічне районування і репрезентативність ландшафтів природно-заповідних територій України

Пізнавальний процес виявлення регіональних ЛК, їх вивчення, наукова систематика та картографування (нанесення на карту меж) називають природно-географічним районуванням. За ступенем систематизації матеріалу виділяють індивідуальне і типологічне природне районування.

Індивідуальні (регіональні) ЛК (райони, місцевості) групуються і виділяються на карті за принципом відносної природно-географічної однорідності в типологічні одиниці районування (вид, рід тощо).

Питанням природно-географічного районування України присвячені наукові роботи В.П. Попова, О.І. Ланька, О.М. Маринича, П.Г. Шищенко, В.М. Пащенко, К.І. Геренчука та інших вчених.

В основу репрезентативності ландшафтного різноманіття на територіях ПЗФ, як було сказано вище, мусимо класти еталонність. Тобто перш за все брати корінні структури ландшафтів. Якщо до уваги приймати корінні зональні рослинні угруповання (фітоценози), то у ПЗФ України їх залишилось близько 16,7%, що дуже мало [18, с. 7].

4. Регіональні ландшафти України та розміщені в їх межах природно-заповідні території

Відповідно до фізико-географічного районування України на її території у зоні змішаних лісів виділяють одну фізико-географічну провінцію (край) і шість фізико-географічних областей; у лісостеповій зоні – чотири провінції і 18 областей; у степовій зоні – сім провінцій і

21 область; в Українських Карпатах – одна провінція і сім областей; в Гірському Криму – одна провінція і три області.

Всього на території України виділяють 14 фізико-географічних провінцій і 57 фізико-географічних областей, 275 фізико-географічних районів, як територіальних (індивідуальних) ландшафтних одиниць, і понад 200 (220) видів ландшафтів, як типологічних ландшафтних одиниць [10, с. 29].

Відповідно до такого нерівнозначного ландшафтного різноманіття нерівномірним є розподіл на території України і її природно-заповідного фонду [7, с. 64].

Найповніше ландшафти представлені у межах природних і біосферних заповідників, національних природних парків як найбільших за площею природно-заповідних категорій високого ступеня заповідання [9, с. 75].

Найбільш представленими у природно-заповідному фонді України є природні ландшафти фізико-географічних гірських країн Українських Карпат (Вододільно-Верховинська ландшафтна область) і Гірського Криму (12,2% і 11,1% відповідно). Далі йде мішано-лісова зона (широколистяні і хвойно-широколистяні ліси – 9% і 7,4%), а також ландшафтні комплекси Західного Поділля. Найменші показники заповідності характерні для лісостепової і степової зон (2,9 % і 3,5 %) [9, с. 76].

Відтак, існуюча територіальна природно-заповідна система, як “зелений” каркас державної екологічної мережі, далеко не відображає оптимальний ступінь репрезентативності ландшафтної організації природного довкілля.

Ландшафтна зона мішаних лісів України (поліських ландшафтів). На Поліссі маємо Черемський, Рівненський, Поліський і Древянський природні заповідники, національні природні парки – Шацький, Ківерцівський “Цуманська Пуща”, “Прип’ять-Стохід”, Нобельський, Дермансько-Мостівський, “Мале Полісся”, Мезинський і “Деснянсько-Старогутський”. У них найбільш представлені такі види ландшафтів як, наприклад, зандрові, моренно-зандрові та алювіальні рівнини з дерново-підзолистими та дерновими глейовими ґрунтами, грабовими суборами і борами.

У лісостеповій зоні, яка займає 34 % території України, природна рослинність збереглася на 16 %, з них 13 % – ліси, 2 % – луки на схи-

лах ярів і балок, 1 % – болота і степи [9, с. 76]. У природних заповідниках: Канівському, “Медобори”, “Розточчя” – представлено 7 видів ландшафтів. Лісостепові території ПЗФ, особливо на Лівобережжі, репрезентують у переважній більшості долинні і заплавні природні азональні комплекси.

У степовій зоні 85% становлять орні землі. Степові природні заповідники: Дніпровсько-Орільський, “Сланецький степ”, відділення Українського степового (“Кам’яні могили”, “Хомутівський степ”, “Крейдяна флора”, “Кальміуське”), Луганського (“Стрільцівський степ”, “Провальський степ”, “Трьохізбенський степ”, “Станично-Луганське”, або “Придінцівська заплава”) – на 10 ізольованих ділянках представляють зональний степовий ландшафт з півночі (заходу) на південний схід.

Загалом, на рівні ландшафтних зон і країв (провінцій) жоден з регіонів не досягає рівня заповідності у 15%. Однак для фізико-географічних областей ряд регіонів Українських Карпат і Поділля, Присивасько-Приазовська ландшафтна область характеризуються показниками, що перевищують 15%, а то й 25%.

Відповідно до принципу “кожному природно-ландшафтному регіону – один біосферний резерват” нині в Україні біосферними заповідниками забезпечені біогеографічні регіони, як Українські Карпати – Карпатським, Лівобережний рівнинний – “Асканія Нова”, район гірл річок і морського узбережжя – Дунайський і Чорноморський, а також Правобережне Полісся – особливого статусу Чорнобильський радіаційно-екологічний [14, с. 25].

Відтак на сьогодні вже істинною стає ***природно-географічний постулат: кожний географічний ландшафт, як унікальна річ земного буття (геореал), повинен бути репрезентований природно-заповідною територією.***

Тепер розглянемо відповідно до схеми фізико-географічного районування (Маринич, Пашенко, Шищенко, 1985) регіональні ландшафти України (зона, підзона, провінція, область) і коротко існуючі в них природно-заповідні території вищого статусу заповідання (природні і біосферні заповідники, національні природні парки).

Зона мішаних лісів. Поліська провінція (край) включає шість ландшафтних областей (Волинське, Житомирське, Київське, Чернігів-

ське, Новгород-Сіверське і Мале Полісся). Основу ландшафтної структури Українського Полісся складають зандрові, моренні і моренно-зандрові рівнини.

На півночі області Волинського Полісся значні площі займають заплавні лучно-болотні ландшафти. В центральній і південній частинах представлені денудаційні рівнини з дерново-підзолистими ґрунтами під суборами і сугрудками.

Природні заповідники (ПЗ). Черемський – знаходиться на межиріччі Веселухи і Стоходу. Переважають соснові ліси з домінуванням зелених мохів, лишайників, чорниці. Рівненський – відзначається високою заболоченістю (найбільші в Україні болотні масиви).

Шацький НПП представляє типові природні ландшафти лісових і лучно-болотних заплав та озерно-зандрових плоско-низовинних рівнин з евтрофними осоковими болотами, суборами і борами. НПП “Прип’ять-Стохід” складається з одного великого, витягнутого вздовж заплави р. Прип’ять контуру, а також багатьох дрібних ділянок лісу.

Ківерцівський НПП “Цуманська пуща” представляє збережений лісовий масив межиріччя Стиру і Горині у межах Цуманського фізико-географічного району (ландшафту) [20, с. 133]. Значну частину території НПП “Нобельський” займають лісові масиви.

Мале Полісся – переважають мішано-лісові і лісостепові ландшафтні комплекси. НПП “Дермансько-Острозький” тягнеться вузькою смугою між Подільською і Волинською височинами, що сприяє формуванню особливо унікальних ландшафтів. У ландшафтній структурі НПП “Мале Полісся” поєднуються природно-територіальні комплекси лісового і лісостепоного типів [17, с. 143].

Житомирське Полісся. Значне місце посідають зандрові рівнини на кристалічній основі, з дерново-підзолистими ґрунтами, борами і суборами. Поліський ПЗ – ландшафти слабо дренажованих рівнин з дерново-підзолистими ґрунтами, суборами і борами. Древлянський ПЗ – це смарагдово зелені ліси, з голубими плесами річок та озер, непрохідними болотами.

Київське Полісся. Зандрові та алювіально-зандрові рівнини з дерново-слабопідзолистими ґрунтами, борами і суборами, болотами; на півдні – моренно-зандрова рівнина. НПП «Голосіївський» розміщений на межі двох ландшафтних зон – мішаних лісів і лісостепу. Чорнобиль-

ський радіаційно-екологічний біосферний заповідник – домінують зандрові та моренно-зандрові рівнини.

Чернігівського Полісся. Моренно-зандрові і зандрові місцевості з дерново-підзолистими ґрунтами. Типові “лесові острови” з ознаками північно-лісостепових ландшафтів [10, с. 56–60]. Територія *НПП “Залісся”* знаходиться на першій і другій лівобережних терасах річки Десни. Парк становить собою гарний віковий субір.

Новгород-Сіверське Полісся – домінують моренно-зандрові рівнини з дерново-середньопідзолистими ґрунтами. *Мезинський НПП* простягається вздовж правого берега річки Десни невеликими ділянками (кластерами), представленими лісами, чагарниками, луками, болотами. *НПП “Деснянсько-Старогутський”* включає ландшафтні комплекси заплави і борової тераси р. Десна, а також Старогутських соснових лісів і боліт.

Лісостепова зона. Західно-Українська лісостепова провінція (край).

Фізико-географічні (ландшафтні) області. Волинське лісостепове Опілля. Ландшафтна структура області характеризується значним поширенням розчленованих лесових височин з сірими і темно-сірими лісовими ґрунтами, залишками похідних грабових дібров.

Розточчя та Опілля. Домінуючими ландшафтами області є розчленовані лесові височини з сірими лісовими ґрунтами під дубово-буковими лісами. У *природному заповіднику “Розточчя”* представлені розчленовані лесові височини та денудаційні хвилясті рівнини з сірими, темно-сірими лісовими і чорноземними ґрунтами. Особливо характерні буково-дубово-соснові ліси.

Більшість території *Яворівського НПП* вкрита лісами, які в поєднанні з горбогірним рельєфом створюють своєрідне ландшафтне (пейзажне) різноманіття [16, с. 137]. *Галицький НПП* розміщений на межі двох природних країн: Українських Карпат (область Передкарпаття) та південно-західної частини Східно-Європейської рівнини [20, с. 537].

Західно-Подільський лісостеп. Ландшафтну структуру області утворюють передусім розчленовані лесові рівнини з чорноземами глибокими та опідзоленими, яружно-балкові та горбогірні місцевості з еродованими сірими ґрунтами. *Природний заповідник “Медобори”* розміщений переважно в межах Товтрової гряди. Найбільш поширені

дубово-грабові ліси. *НПП “Подільські Товтри”* знаходиться у межах Придністровського Поділля [3, с. 56].

Північно-Подільський лісостеп. У ландшафтній структурі виділяється розчленоване горбогір’я з еродованими сірими лісовими ґрунтами, дубово-грабовими і грабовими лісами, суходільними луками. Територія *НПП “Північне Поділля”* належить до фізико-географічних районів Гологор та Вороняків. *НПП “Кременецькі гори”* виділяється своєрідністю геологічної будови, рельєфу, рослинного і тваринного світу, горбогірними місцевостями.

Прут-Дністровський лісостеп. У ландшафтній структурі домінують акумулятивно-денудаційні лесові височини з сірими і темно-сірими лісовими ґрунтами, залишками дубово-грабових, грабових і букових лісів. *НПП “Дністровський каньйон”* – подільський відрізок долини ріки Дністер: неповторні мальовничі ландшафти, величезна кількість ботанічних, геологічних та палеонтологічних пам’яток природи. *НПП “Хотинський”* – крутосхили р. Дністер та пониззя його просторонніх приток.

Дністровсько-Дніпровська лісостепова провінція (край). У структурі ландшафтів помітні зональні відмінності, що знайшло відображення у територіальному розподілі фізико-географічних областей [10, с. 88].

Фізико-географічні області. Північно-Придніпровський лісостеп. У ландшафтній структурі переважають денудаційні хвилясті лесові рівнини з чорноземами глибокими малогумусними, фрагментами дубових лісів.

Київський височинний лісостеп. Переважаючим видом ландшафтів є розчленовані лесові рівнини з чорноземами типовими та опідзоленими. У *Канівському ПЗ* представлені лесові рівнини і сильно розчленовані височини та їх схили з гляціодислокаціями на юрсько-крейдовій основі, з ярами і балками, з світло-сірими лісовими ґрунтами під грабовими дібровами.

Лісостепова частина *НПП «Голосіївський»* включає ділянки широколистяного лісу, надзаплавну терасу Дніпра, вкриту переважно сосновими та сосново-дубовими лісами, та лісо-болотний комплекс в долині р. Віта.

Придністровсько-Подільський лісостеп. Основними ландшафтами області є лесові височини і схили з сірими лісовими ґрунтами

та опідзоленими чорноземами. **Подільсько-Побужський лісостеп.** У ландшафтній структурі домінують природно-антропогенні комплекси – хвилясті розчленовані лесові височини з ярами і балками, врізаними до кристалічних порід, дубово-грабовими і грабовими лісами. **Центрально-Придніпровський височинний лісостеп.** У доагрикультурний період панували лучні та остепнені луки. Серед сучасних ландшафтів переважають розчленовані горбисті лесові рівнини з чорноземами опідзоленими і темно-сірими лісовими ґрунтами.

Південно-Подільський височинний лісостеп. У ландшафтній структурі області переважають височинні рівнини з чорноземами глибокими малогумусними, залишками лісів з дуба скельного і звичайного. Територія **НПП “Кармелюкове Поділля”** розташована в межах південної частини Піщансько-Савранського фізико-географічного району. Характерна досить складна ландшафтна структура.

Південно-Придніпровський височинний лісостеп. У доагрикультурному ландшафті панували лучні степи. Були поширені дубові ліси на чорноземах опідзолених і дубово-грабові на сірих лісових ґрунтах.

Лівобережно-Дніпровська лісостепова провінція (край). Фізико-географічні області. Північно-Дніпровський терасово-рівнинний лісостеп. Основним видом ландшафтів є терасові мало дреновані рівнини з чорноземами глибокими, лучно-чорноземними ґрунтами, плямами солонців і солончаків. **Ічнянський НПП.** Основні (зональні) ЛК північного лісостепу (змішані ліси, лучні степи) поєднуються з азональними (заплавні луки, низинні болота). **НПП “Пирятинський”.** Корінні природні ландшафти відсутні. Залишається відкритим питання, якими вони були тут у доісторичну епоху. **НПП «Білозерський»** належить до Процівсько-Ліплявського фізико-географічного району (ландшафту).

Південно-дніпровський терасово-рівнинний лісостеп. На вищому гіпсометричному рівні знаходяться лесові терасові рівнини з потужними мало гумусними чорноземами, лучно-чорноземними солонцюватими ґрунтами із залишками злаково-різнотравних степів. **НПП “Нижньосульський”** – еталон українського ландшафту у вигляді заплавних лук і зарослих очеретом боліт, з тихими водними плесами нижньої течії річки Сула [3, с. 126].

Північно-Полтавський лісостеп. Фоновими ландшафтами є лучно-степові (розчленовані лесові рівнини з чорноземами глибокими

маго гумусними і опідзоленими). У *природному заповіднику “Михайлівська цілина”* представлені ландшафти розчленованих і пологохвилястих лесових рівнин з чорноземами глибокими мало- і середньо гумусними, дібровами [10, с. 114].

Гетьманський НПП розміщений на межі трьох ландшафтних областей (Північно- і Південно-Полтавський лісостеп, Сумський височинний лісостеп). До ландшафтної області Північно-Полтавського лісостепу віднесено долинно-річкові ландшафтні комплекси чарівної у нижній течії річки Боромлі.

Південно-Полтавський лісостеп. У ландшафтній структурі фон створюють лучно-степові ландшафти. Фрагментарно поширені широколистяно-лісові ЛК. *Гетьманський НПП* представляє долинно-річкові ЛК чарівної річки Ворскли.

Середньоросійська лісостепова провінція (край). Фізико-географічні області. Сумський височинний лісостеп. У ландшафтній структурі домінують ландшафти височин та їх схилів з сірими і темно-сірими лісовими ґрунтами, дібровами, ярами і балками. *Гетьманський НПП* – височинні і схиліві ландшафти з сірими і темно-сірими лісовими ґрунтами, ярами і балками.

Харківський височинний лісостеп. У морфологічній структурі ландшафтної області переважають сильно розчленовані, останцево-горбисті, лесові височини з типовими малогумусними чорноземами, сірими лісовими ґрунтами, з залишками кленово-липових дібров [10, с. 120].

Ландшафти *НПП “Слобожанський”* представлені широкими плакорними плато, які гармонійно поєднуються з елементами річкових долин. *НПП “Гомільшанські ліси”* включає плато корінного правого берега Сіверського Дінця, заплавної та борової тераси лівого берега річки. *НПП “Дворічанський”* знаходиться на межі двох природних зон – лісостепу і степу, межею яких тут є р. Оскіл.

Степова зона. Північностепова підзона. Дністровсько-Дніпровська північностепова провінція. Ландшафтну структуру визначають ландшафти розчленованих схилів лесових височин з чорноземами звичайними середньогумусними.

Фізико-географічні області. Степові відроги Центрально-молдавської височини. Найбільш характерні ландшафтні особливості –

значний розвиток ерозійних долинно-балкових і яружних місцевостей, висока еродованість межиріч.

Степові відроги Подільської височини. Основні природні особливості – паралельне простягання річкових долин, їх значна ширина і коритоподібна форма.

Степові відроги Придніпровської височини. У ландшафтній структурі домінують місцевості – височин при вододілах, горбисті і хвилясті; схилі, ерозійні і скелясті; яружно-балкові і долинно-балкові.

Природний заповідник “Сланецький степ” становить собою яружно-балковий комплекс. Характерною ознакою ландшафту є виходи вапняків, котрі місцями утворюють досить високі і круті стінки. **НПП “Великий Луг”** за рельєфом – низинна, положисто хвиляста лесова рівнина на півночі придніпровського лівобережжя Причорноморської низовини.

Територія **НПП “Бузький Гард”** знаходиться на межі Подільської і Придніпровської височин. Національний парк охоплює каньон річкової долини Південного Бугу від с. Мигія до смт Олександрівка, а також каньйоноподібні допливи.

Лівобережно-Дніпровсько-Приазовська північностепова провінція. У ландшафтній структурі **фізико-географічні області Орільсько-Конський низовинний степ** видне місце займають вододільно-рівнинні, терасові та заплавні, долинно-балкові, яружно-балкові і схилі місцевості.

У **Дніпровсько-Орільському ПЗ** представлені ландшафти заплави і першої надзаплатної тераси Дніпра, сильно розчленованих схилів лесових височин з чорноземами звичайними малогумусними.

Приазовський височинний степ. Виділяються місцевості: останцеві приводільні, приводільні хвилясті, яружно-балкові, придолинні ерозійно-схилі, терасово-річкові і заплавні [13, с. 83]. Територія **відділення Українського степового природного заповідника “Кам’яні могили”** – сильно розчленована височина з чорноземами звичайними мало гумусними, ярами і балками, врізаними в кристалічні породи.

Приазовський низовинний степ. Окрім приводільних, ерозійно-балкових, придолинно-схилі, терасно-річкових і заплавних, тут розвинуті місцевості морських терас, абразійно-яружно-зсувних приморських схилів [13, с. 85; 20, с. 539].

Відділення Українського степового природного заповідника “Хомутівський степ”. Представлені лесові рівнини з чорноземами звичайними мало гумусними і міцелярними в поєднанні з лучно-чорноземними і дерновими. НПП “Меотида” представлений розгалуженою мережею проток, гирл, озер, лиманів, заток; прирусловими і прибережними масивами, лагунами, косами.

Донецька північностепова провінція. Ландшафтна структура фізико-географічні області Степові західні відроги Донецької височини включає вододільно-міжрічкові, яружно-балкові, балково-долининні, схиліві, надзаплавно-терасові і заплавні місцевості. НПП “Святі Гори” репрезентує схилово-височинні ландшафти з крейдяними відслоненнями на корінних схилах Сіверського Дінця.

Донецький височинний степ. Виразне місце у морфологічній структурі ландшафтів області становлять долинно-балкові місцевості, незначне – заплавні [10, с. 150–151].

У відділенні Луганського степового природного заповідника “Провальський степ” представлені крупногрядові сильно розчленовані височини з чорноземами і дерновими щебенюватими ґрунтами на алювії щільних, карбонатних і безкарбонатних порід.

Задонецько-Донська північностепова провінція. Фізико-географічні області. Старобільський степ. Домінують слабо розчленовані місцевості високих лесових терас декількох рівнів з чорноземами звичайними середньо і мало гумусними, а також місцевості борових терас.

У відділенні Луганського степового природного заповідника “Стрільцівський степ” представлені сильно розчленовані схили лесових височин і височинні рівнини з чорноземами звичайними мало гумусними, з ярами і балками. Станично-Луганське відділення (“Придінцівська заплава”) представляє ландшафти заплави і першої надзапальної тераси Сіверського Дінця, сильно розчленованих схилів лесових височин.

НПП “Святі Гори” репрезентує ландшафти заплави і першої надзапальної тераси лівого берега р. Сіверський Донець. НПП “Дворічанський” включає заплаву р. Оскіл, яка є екотоном між лісостепом і степом у межах парку.

Середньостепова підзона. Причорноморська середньостепова провінція. Фізико-географічні області. Задністрівський низо-

винний степ становить собою акумулятивну приморську рівнину. Ландшафтні місцевості: привододільних рівнин, долинно-балкових, придунайських терасових, дунайських заплавних і дунайських дельтово-плавневих [20, с. 487].

У Дунайському біосферному заповіднику представлені піщано-лесові рівнини з дерновими ґрунтами і чорноземними слабогумусованими ґрунтами; приморські ландшафти лиманно-морських солончакових рівнин [10, с. 156]. НПП “Тузловські лимани” виділяється чергуванням суходільних степових місцевостей з акваторіальними [3, с. 189].

Дністровсько-Бузький низовинний степ. Ландшафтно-морфологічну структуру складають урочища привододільних рівнин з чорноземами південними мало гумусними на лесовидних суглинках, урочища делювіально-схилових межиріч [10, с. 157].

Бузько-Дніпровський низовинний степ. Значні обшири займають западинно-подові плакори. Вздовж річок широкими полосами тягнуться ерозійно-балкові місцевості. На схилах тераси Дніпра та балок і прилеглих ділянках плакору території НПП “Кам’янська Січ” широко представлені цілинні ділянки типчаково-ковилових степів.

Дніпровсько-Молочанський низовинний степ. У ландшафтній структурі області провідну роль відіграють лесові рівнини з чорноземами південними мало гумусними.

Степові південно-західні схили Приазовської височини. У ландшафтній структурі представлені середньостепові аналоги всіх місцевостей північних Приазовських степів – від височинних останцево-вододільних до приморських [10, с. 163–164]. Приазовський НПП включає доволі різноманітні ландшафтні комплекси: приморські коси, узбережжя, значні за площею суходільні ділянки у заплавах річок, плакорні наземні ділянки та ін.

Сухостепова (південностепова) підзона. Причорноморсько-Приазовська сухостепова провінція. Фізико-географічній області Приморського низовинного степу властиві два види ландшафтів: лесові рівнини з чорноземами південними солонцюватими в комплексі з темно-каштановими солонцюватими ґрунтами і слабо дреновані лесові рівнини з подами.

Ландшафтна структура **Нижньодніпровського терасово-дельтового степу (Олешія)** – це терасові піщано-лесові рівнини з тем-

но-каштановими і каштановими ґрунтами; терасові і давньодельтові горбисті піщані рівнини з дубово-березовими і березовими колками; заплавні та остепнені луки [10, с. 168–169]. У *Чорноморському біосферному заповіднику* представлені піщано-лесові рівнини з дерновими ґрунтами і чорноземними слабогумусованими ґрунтами; приморські ландшафти лиманно-морських солончакових рівнин, коси і острови.

НПП “Олешківські піски” представляє унікальний ландшафт псамофітних різнотравно-дернинно-злакових степів, піщаних дюн (кучугур) та листяних гайків у міжкучугурних зниженнях. *НПП “Нижньодніпровський”* включає типові та рідкісні угруповання заплавних лісів, боліт, лук, піщаних степів, степових схилів річкової долини та балок.

Для ландшафтної структури *НПП “Білобережжя Святослава”* характерні заплавні, терасові та давньодельтові горбисті піщані та приморські берегові галогенні рівнини. Територія *НПП “Джарилгач”* за генезисом (коса-острів) є типовою акумулятивною формою берегового рельєфу [3, с. 201].

У ландшафтній структурі *Присивасько-Приазовського низовинного степу* головну роль відіграють лесові слабо дреновані рівнини з темно-каштановими і каштановими солонцюватими ґрунтами [10, с. 170–173].

У *біосферному заповіднику “Асканія-Нова” ім. Ф.Е. Фальц-Фейна* представлені слабо дреновані лесові рівнини з чорноземами південними солонцюватими. Територія *Приазовського НПП* включає різноманітні ЛК: приморські коси, узбережжя, значні за площею суходільні ділянки у заплавах річок, плакорні наземні ділянки тощо. *Азово-Сиваський НПП* представлений переважно піщано-лесовими рівнинами з дерновими і чорноземними слабо гумусними ґрунтами.

Кримська степова провінція. У ландшафтній структурі *фізико-географічної області Кримсько-Присиваський низовинний степ* переважають лагунно-прибережні напівпустелі на каштанових і лучних солонцюватих ґрунтах, пересипи, коси. *Азово-Сиваський НПП* представлений островами з слаборозвиненими дерново-чорноземними солончакуватими ґрунтами і солончаками [3, с. 214].

Ландшафтні особливості *Тарханкутського височинного степу* – підняття вододільних місцевостей, хвилястий рельєф, м’який клімат

тощо [10, с. 176–178]. НПП “Чарівна гавань” репрезентує типові та унікальні, степові і приморські природні комплекси північно-західного узбережжя Чорного моря.

У ландшафтній структурі Центрально-Кримського низовинного степу переважають ландшафти лесових рівнин з чорноземами мало гумусними карбонатними [10, с. 178].

Керченський горбистий степ морфологічно виглядає як пасмо-во-горбиста рівнина [5, с. 345].

Казантипський ПЗ (мис Казантип). Зовнішня частина мису має вигляд кам’янистого підвищення. Берегова лінія помережана гротами. Опукський ПЗ включає гору Опук – плосковершинне ландшафтне підняття, складене рифовими вапняками, з терасами на схилах, урвищами.

Карпатська гірська фізико-географічна країна. Українські Карпати поділяються на п’ять ландшафтних областей (Передкарпаття, область Зовнішніх Карпат, Вододільно-Верховинська область, Полонинсько-Чорногірська область, область Вулканічних Карпат, Закарпатська низовинна область) [20, с. 421].

Передкарпаття. У ландшафтній структурі переважають низько терасові слабо дренавані рівнини з глейовими дерновими і дерново-підзолистими поверхнево-оглеєними ґрунтами, дубовими і дубово-грабовими лісами; високо терасові рівнини з дерновими опідзоленими ґрунтами [11, с. 156].

Для території Галицького НПП на правобережжі Дністра характерні ландшафти терасованих межиріч рік Лімниця і Бистриця [20, с. 456]. У межах Передкарпаття розміщена передгірна частина НПП “Гуцульщина” (Покутське Передкарпаття). Виділяють індивідуальні ландшафти: Запрутський, Косівський, Печеніжинський, Слобода Рунгурський і Ославський [12, с. 161–168].

Зовнішні Карпати. Переважають низько- і середньогірні ландшафти. Виділяють підобласті: Бескидсько-Горганську і Покутсько-Буковинські Карпати.

Своєрідні і різноманітні ландшафтні комплекси ПЗ “Горгани”. (кам’яні розсипища – куруми, з сосною кедровою). Значну частину НПП “Бойківщина” займають лісові масиви, переважно з ялиці білої, смереки. НПП “Сколівські Бескиди” – середньогірні сильно розчлено-

вані ландшафти з смерековими, смереково-ялицево-буковими і ялицево-смереково-буковими лісами [16, с. 139].

У межах ландшафтів Горган розміщена частина території *НПП “Синевир”*. Це Зовнішні, або Привододільні Горгани. У ландшафтній підобласті Зовнішніх Карпат (Скибові Карпати) знаходиться північна територія *Карпатського НПП*. Найбільшу площу займає місцевість крутосхилового лісистого середньогір'я [8, с. 91–94]. За А. Мельником (1999), гірська частина *НПП “Гуцульщина”* знаходиться у межах Низькогірно-скибової і Середньогірно-скибової обласей Гірськокарпатського округу. *Національний природний парк “Синьогора”* створено задля збереження, відтворення і рекреаційного використання типових та унікальних ландшафтних комплексів гірського масиву Горган.

НПП “Вижницький” розташований у ландшафтній підобласті Буковинських Карпат, на Берегометському низькогір'ї. Ландшафтне різноманіття парку визначається належністю до басейнів річок Черемош та Сірет.

Вододільно-Верховинські Карпати. У межах Воловецько-Міжгірської верховини (Міжгірського та Синевирського ландшафтів) знаходиться частина *НПП “Синевир”*. Це верхня частина водозбору р. Терєблї з озером Синевир. До цієї ландшафтної області відноситься східна частина *Ужанського НПП* [19, с. 81–82]. Тут збереглися високопродуктивні яворові бучини, буково-ялицеві ліси та праліси. В області знаходиться середня частина *Карпатського НПП* – частина району Верховинсько-Путильського низькогір'я. Тут виділяють дві ландшафтні місцевості – пологосхилове низькогір'я і терасованих річкових долин.

Полонинсько-Чорногірські Карпати. Свидовецько-Чорногірська ділянка *Карпатського біосферного заповідника*. Живописні місцевості гірських ущелин мають особливу естетичну красу в долині р. Чорна Тиса (від Ясині до Рахова), у верхів'ях р. Біла Тиса. На території *Лужансько-Угольської ділянки* заповідника зберігаються найбільші в Європі залишки унікальних букових пралісів.

У Чорногірській підобласті Полонинсько-Чорногірських Карпат *Карпатський НПП* займає частину Свидовецько-Чорногірського району [8, с. 91–94]. Характерне поєднання середньогірської крутосхи-

лової лісистій місцевості, полонинських субальпійських і альпійських місцевостей.

НПП “Верховинський” знаходиться на основному вододілі Українських Карпат і охоплює найвищі вершини Чивчино-Гринявських гір. Включає Верховинське пониження і частково Чорногірський хребет. До Полонинсько-Чорногірської ландшафтної області (район Полонини Рівної) відноситься західна і центральна частини Ужанського НПП (середньогірні ландшафти) [19, с. 78].

Рахівсько-Чивчинські Карпати є частиною Марамороського масиву. Марамороський вид ландшафтів складає “карпатське високогір’я». Тут знаходиться Марамороська ділянка Карпатського біосферного заповідника. Рахівсько-Кузійська ділянка заповідника заходить на територію Росошківського ландшафту, який у рельєфі представлений поєднанням міжрічкових плакорів з крутосхиловим низькогір’ям.

НПП “Верховинський” частково включає гори Чивчини. Більша частина Чивчинського хребта входить до заповідної зони парку. НПП “Черемоський” складається з трьох основних масивів: Яровицько-Чорнодільський, Максимецький, Ракова-Шурдин [4, с. 29–36].

У ландшафтному відношенні Вулканічні Карпати представлені низькогірними і середньогірними ландшафтами з дубово-буковими і буковими лісами на буроземних ґрунтах. НПП “Зачарований край” знаходиться у межах вулканічних ландшафтів (хр. Великий Діл), на схилах г. Бужори.

Закарпатська низовина. Переважають ландшафти низькотерасових слабо дренажних рівнин з дубовими і чорновільховими лісами, вторинними остепненими луками. В області Карпатський біосферний заповідник включає ділянки згаслих вулканів, нині заказників заповідника – “Юлівська гора” і “Чорна гора”, а також “Долину нарцисів” – ділянку заплави р. Хустець.

Кримська гірська фізико-географічна країна. У ландшафтному відношенні тут виділяють три фізико-географічні області.

Передгірський лісостеп. У ландшафтній структурі переважають куєстові виположені гряди; куєстові розчленовані гряди під дубовими лісами і лучними степами; куєстові розчленовані гряди з коричневими щебенюватими ґрунтами, шибляковими заростями, грабінниковими дібровами.

Головна гірсько-лучно-лісова гряда. В області розміщені *природні заповідники*: Кримський, Ялтинський гірсько-лісовий, Карадазький. Значну площу *Кримського ПЗ* займають ландшафтні комплекси степові, лучні і томілярів. *Ялтинський гірсько-лісовий ПЗ* – ландшафтні комплекси степові, лучні і томілярів. *Карадазький природний заповідник* – гірсько-лучно-лісові ландшафти.

Кримське південнобережжя субсередземномор'я. Своєрідності ландшафтам області надають вулканічні низькогір'я з коричневими щепенуватими ґрунтами, ксерофітними розрідженими ялівцево-грабинниковими та дубовими лісами, які найповніше представлені у *Карадазькому ПЗ*. У *ПЗ “Мис Мартьян”* переважають пухнастодубові ліси та рідколісся.

6. Висновки

Надзвичайно багате ландшафтне різноманіття територій природно-заповідного фонду України представлене як гірськими так і рівнинними ландшафтними комплексами.

Аналіз ландшафтно-регіонального розподілу природно-заповідних територій найкраще здійснювати на основі існуючої схеми фізико-географічного (природного) районування території України.

Нерівномірний (випадковий) і слабо репрезентований розподіл природно-заповідних територій України відповідно до схеми її фізико-географічного районування на сьогодні є негативною особливістю мережі ПЗФ. Тобто спостерігається явна незональна представленість ландшафтного і біотичного різноманіття в природоохоронних об'єктах фізико-географічних регіонів.

Найскладніша ситуація через малу частку заповідності на даний час склалася у центральному правобережжі Дніпра, в середньому степу, у степового Криму. Південна частина степової зони представлена в мережі природоохоронних територій слабо. Відповідно, ці регіони потребують найбільшої природоохоронної уваги і турботи.

Особливості сучасного територіального розподілу теренів ПЗФ слід враховувати у природоохоронному плануванні (створенні і розширенні таких теренів).

Список літератури:

1. Гетьман В.І. Про природно-ландшафтознавче районування. *Наук. зап. Нац. ун-ту "Києво-Могилянська академія". Біологія та екологія*. Київ : Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2006. Т. 54. С. 63–66.
2. Гетьман В.І. Екологічні субстанції: закономірності, ландшафти, рельєф : навч. посібник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2014. 71 с.
3. Гетьман В.І. Національні природні парки Лісостепу і Степу України. Київ : Талком, 2020. 283 с.
4. Гетьман В.І. Українські Карпати і Полісся у національних природних парках. Київ : Талком, 2020. 215 с., з ілюстраціями.
5. Гродзинський М.Д. Ландшафтна екологія : підручник. Київ : Знання, 2014. 550 с.
6. Закон України "Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України" від 21 грудня 2010 р. № 2818-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>
7. Іваненко Є.І. Аналіз розміщення природно-заповідного фонду України: підхід, стан, проблеми. *Український географічний журнал*. 2013. № 3. С. 64–69.
8. Карпатський національний природний парк / за редакцією Приходька М.М., Киселюка О.І., Яворського А.І. Івано-Франківськ : Фоліант, 2009. 672 с.
9. Клімов О.В., Подоба І.М. *Представленість ландшафтів у природно-заповідному фонді*. Ландшафтогенез – 2000: філософія і географія. Проблеми постнекласичних методологій: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 1996. С. 75–77.
10. Маринич А.М., Пашенко В.М., Шищенко П.Г. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районування. Киев : Наукова думка, 1985. 224 с.
11. Мельник А.В. Українські Карпати: еколого-ландшафтознавчі дослідження. Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1999. 286 с.
12. Національний природний парк "Гуцульщина" / В.В. Пророчук та ін.; за ред. В.В. Пророчука. Львів : НВФ "Карти і Атласи", 2013. 408 с.
13. Пашенко В.М. О дифференциации ландшафтов Северо-Степного Приазовья. *Физ. география и геоморфология*. 1979. Вып. 21. С. 79–88.
14. Попович С.Ю. Скільки нам ще потрібно заповідників і національних парків? або Значення природно-заповідного фонду в формуванні національної екомережі України. *Рідна природа*. 2001. № 1. С. 23–26.
15. Попович С.Ю. Природно-заповідна справа : навчальний посібник. Київ : Арістей, 2007. 480 с.
16. Природа Львівської області / за ред. К.І. Геренчука. Вид-во Львів. ун-ту, 1972. 151 с.
17. Природа Хмельницької області / под ред. К.І. Геренчука. Львов : Вища школа. Изд-во при Львов. ун-те, 1980. 152 с.
18. Удра І.Х., Батова Н.І. Біогеографічна оцінка репрезентативності природно-заповідних територій України в контексті розбудови екомережі. *Заповідна справа в Україні*. 2004. Т. 10. Вип. 1–2. С. 5–13.

19. Ужанський національний природний парк. Поліфункціональне значення / за ред. С.М. Стойка. Львів, 2007. 306 с.

20. Физико-географическое районирование Украинской ССР / под ред. В.П. Попова, А.М. Маринича, А.И. Ланько. Киев : Изд-во Киев ун-та, 1968. 683 с.

References:

1. Hetman V.I. (2006). Pro pryrodno-landshaftoznavche raionuvannia [About natural and landscape zoning]. *Sciences Notes Nat. University. "Kyiv-Mohyla Academy". Biology and ecology*. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House, vol. 54, pp. 63–66. (in Ukrainian)

2. Hetman V.I. (2014). Ekolohichni substantsii: zakonomirnosti, landshafty, relief: navch. posibnyk [Ecological substances: patterns, landscapes, relief: textbook. manual]. Kyiv: Kyiv University Publishing and Printing Center, 71 p. (in Ukrainian)

3. Hetman V.I. (2020). Natsionalni pryrodni parky Lisostepu i Stepu Ukrainy [National natural parks of the forest-steppe and steppe of Ukraine]. Kyiv: Talcom, 283 p. (in Ukrainian)

4. Hetman V.I. (2020). Ukrainski Karpaty i Polissia u natsionalnykh pryrodnykh parkakh [Ukrainian Carpathians and Polissya in national nature parks]. Kyiv: Talcom, 215 p., with illustrations. (in Ukrainian)

5. Grodzynsky M.D. (2014). Landshaftna ekolohiia: pidruchnyk [Landscape ecology: a textbook]. Kyiv: Znannia, 550 p. (in Ukrainian)

6. Zakon Ukrainy "Pro osnovni zasady (stratehiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy" vid 21 hrudnia 2010 r, no. 2818-VI [Law of Ukraine "On Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine" of December 21, 2010 № 2818-VI]. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2818-17> (in Ukrainian)

7. Ivanenko E.I. (2013). Analiz rozmishchennia pryrodno-zapovidnoho fondu Ukrainy: pidkhid, stan, problemy [Analysis of the location of the nature reserve fund of Ukraine: approach, condition, problems]. *Ukrainian Geographical Journal*, no. 3, pp. 64–69.

8. Prykhodko M.M., Kiselyuk O.I., Yavorsky A.I. (ed.) (2009). Karpatskyi natsionalnyi pryrodnyi park [Carpathian National Nature Park]. Ivano-Frankivsk: Foliant, 672 p. (in Ukrainian)

9. Klimov O.V., Podoba I.M. (1996). Predstavlenist landshaftiv u pryrodno-zapovidnomu fondi [Representation of landscapes in the nature reserve fund of Ukraine]. *Landscape genesis – 2000: philosophy and geography. Problems of post-classical methodologies: abstracts of reports of the international scientific-practical conference*. Kyiv, pp. 75–77. (in Ukrainian)

10. Marynych A.M., Pashchenko V.M., Shyshchenko P.G. (1985). Priroda Ukrainy SSR. Landshafty i fiziko-geograficheskoe rajonuvannia [The nature of the Ukrainian SSR. Landscapes and physical-geographical zoning]. Kiev: Naukova Dumka, 224 p. (in Ukrainian)

11. Melnyk A.V. (1999). Ukrainski Karpaty: ekolooho-landshaftoznavchi doslidzhennia [Ukrainian Carpathians: ecological and landscape studies]. Lviv: Lviv un-ty, 286 p. (in Ukrainian)
12. Prorochuk V.V. etc. (2013). Natsionalnyi pryrodnyi park "Hutsulshchyna" [National Nature Park «Hutsulshchyna»]. Lviv: NVF «Maps and Atlases», 408 p. (in Ukrainian)
13. Pashchenko V.M. (1979). O differentiatsii landshaftov Severo-Stepnogo Priazovya [About differentiation of landscapes of North-Steppe Azov]. *Physical geography and geomorphology*, vol. 21, p. 79–88. (in Ukrainian)
14. Popovych S.Y. (2001). Skilky nam shche potreбно zapovidnykiv i natsionalnykh parkiv? abo Znachennia pryrodno-zapovidnoho fondu v formuvanni natsionalnoi ekomerezhi Ukrainy [How much more do we still need reserves and national parks? or The value of the nature reserve fund in the formation of the national econet of Ukraine]. *Native nature*, no. 1, pp. 23–26. (in Ukrainian)
15. Popovych S.Y. (2007). Pryrodno-zapovidna sprava: navchalnyi posibnyk [Nature reserve business: a textbook]. Kyiv: Aristei, 480 p. (in Ukrainian)
16. Gerenchuk K.I. (ed.) (1972). Pryroda Lvivskoi oblasti [Nature of the Lviv region]. Lviv: Lviv Publishing House. un-ty, 151 p. (in Ukrainian)
17. Gerenchuk K.I. (ed.) (1980). Pryroda Khmelnytskoi oblasti [Nature of the Khmelnytsky region]. Lviv: Vyshcha shkola. Publishing house near Lviv. un-ty, 152 p. (in Ukrainian)
18. Udra I.H., Batova N.I. (2004). Bioheohrafichna otsinka reprezentatyvnosti pryrodno-zapovidnykh terytorii Ukrainy v konteksti rozbudovy ekomerezhi [Biogeographical assessment of the representativeness of nature reserves of Ukraine in the context of eco-network development]. *Protected area in Ukraine*, vol. 10, pp. 5–13. (in Ukrainian)
19. Stoiko S.M. (ed.) (2007). Uzhanskyi natsionalnyi pryrodnyi park. Polifunktsionalne znachennia [Uzhansky National Nature Park. Polyfunctional value]. Lviv, 306 p. (in Ukrainian)
20. Popova V.P., Marynych A.M., Lanko A.I. (ed.) (1968). Fiziko-geograficheskoe rayonirovanie Ukrainskoy SSR [Physical-geographical districts of the Ukrainian SSR]. Kyiv: Publishing house of Kyiv un-ty, 683 p. (in Ukrainian)